

שבתי צבי והתנועה המשיחית שעורר הוא הנושא העומד במרכז של החוכרת שלפנינו. כאן נמצא מחקר המגדיר מחדש את תפוצתה של השבתאות וקשריה עם הקבלה הלוריאנית וכן פרסום של מקורות חדשים ומגוונים לתולדות השבתאות. מוקד נוסף העומד לעצמו, כולל שני מחקרים המעלים צדדים מעניינים ביהדות סוריה בעת החדשה. תוך שימת דגש על קהילות חלב ודמשק ובדיקת התהליכים והשינויים שפקדו אותם. ולסיום מוצג מחקר החושף פרק מעניין בתולדות התנועה הציונית-הדתית בטריפולי ודרכה להגשמה.

■ במאמרו 'אחד מעיר ושניים ממשפחה' מביא פרופ' משה אידל עיון מחדש בבעיית תפוצתה של קבלת האר"י והשבתאות. בניגוד לדעה המקובלת המניחה כי המשיחיות הלוריאנית שימשה קרקע פוריה להתפתחות התנועה השבתאית ולתפוצתה הרבה, טוען המחבר שאין ליחס לקבלה הלוריאנית תפיסה משיחית ייחודית שהכינה את הכמה לעליית השבתאות. לדעתו ניתן להסתמך על תיאוריות מיסטיות כמפתח להבנת תופעת השבתאות רק אם נבחנו בדקדקנות כל הגורמים הקשורים אליה, כולל ניתוח היסטורי של תהליכים סוציו-כלכליים, ובדיקה זו עדיין לא נעשתה. המחבר הוא פרופסור לקבלה בחוג למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ 'תעודה מהחוג הפנימי של השבתאים באדריאנופול', הוא הראשון מקבוצת המחקרים המביאים תעודות חדשות לתולדות השבתאות. בעל המאמר, ד"ר יוסף ינון פנטון, מפרסם לראשונה את התעודה בשלמותה, מתוך ספרו של ר' אברהם כלפון 'מעשי צדיקים'. זוהי איגרת על שבתי צבי שנכתבה בידי חכם אלמוני, שהשתייך לחוג השבתאי המקורב לשבתי צבי, כנראה משנת 1669. ממנה אפשר ללמוד ידיעות נוספות על התנהגותו של שבתי צבי ויחסו למוסלמים לאחר שהמיר את דתו. המחבר הוא מרצה למדעי-היהדות ולמדעי-האסלאם באוניברסיטת ליון בצרפת.

■ ד"ר יעקב ברנאי מפרסם תעודה, שהיא אולי הראשונה מן הגניזה שנמצאו בה ענייני שבתאות. בתוכנה היא עוסקת בר' יעקב פאלאג'י שנודע כאחד השבתאים הקיצונים בימי שבתי צבי והוחרם בידי רבני מצרים ואולי גם ברפאל יוסף, החלפן

הראשי, שהיתה לו השפעה גדולה בחוגי השלטון, ומראשי המפיצים של האמונה השבתאית במצרים ובארצות שונות.

המחבר הוא מרצה בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת חיפה.

■ במאמרו 'קטע מקונטרס תיקונים שבתאי, מגנזי לנינגראד ל"ספר ימות המשיח"' מביא ד"ר מנחם בן-ששון תעודה שנחשפה על ידו לאחרונה באוסף כתבי היד של אברהם פירקוביץ המצוי בספרייה הציבורית של לנינגראד. התעודה כוללת קטע של קיצור תיקוני תשובה שבתאיים וכו נמנים מספר עניינים, שראוי לשב בתשובה לתקן. שמו של שבתאי צבי מופיע בה במפורש ומוזכר גם שמו של המעתיק. הוא משווה תעודה זו לקטע מכתב-יד במכון בן-צבי.

המחבר הוא מרצה בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ יצחק איינהורן מציג לראשונה שלוש קערות מתוך אוספו הפרטי. האחת קערת פליז לפסח (ראה תצלום השער) ושתיים נוספות מברונזה, מקושטות במוטיבים המוסברים על ידו כמוטיבים שבתאיים.

המחבר הוא אספן יודאיקה ואתנוגרף מתל-אביב.

ד"ר יוסף טובי ופרופ' יהודה רצהבי מעשירים את ידיעותינו על השפעת שבתאי צבי בתימן ומפרסמים שלושה פיוטים המגוונים את המקורות הדלים שבידינו ומחזקים את הידוע כבר בדבר יחסו החיובי של ר' שלם שבזי לשבתאי צבי.

■ ד"ר יוסף טובי מביא שיר של הרב שלם שבזי שלא פורסם עד כה ובו מוזכר במפורש שמו של שבתאי צבי, בהקשר אוהד וחיובי המשקף את תחושתו המשיחית של המשורר. לכך מצרף המחבר שיר מאת סעדיה בן שלמה הלוי ד'מרמרי, על גזרת העטרות שגזר השלטון התימני בתגובה לפעילות המשיחית בתימן.

יוסף טובי מרצה בחוג לספרות עברית באוניברסיטת חיפה.

■ פרופ' יהודה רצהבי מביא שיר משיחי חדש מעטו של הרב שלם שבזי שנכתב ארמית ומוכיח מתוכן כי הוא שייך לתקופה השבתאית ותוכנו מרמז על אירועים הקשורים להשפעת השבתאות בתימן.

יהודה רצהבי, חתן פרס בן-צבי לשנת תשמ"ז, מלמד בחוגים לספרות עברית וספרות ערבית באוניברסיטת בר-אילן.

■ ד"ר צבי זוהר סוקר את הקהילות הגדולות של סוריה, חלב ודמשק, ומשווה ביניהן מבחינת מצבן הדמוגרפי, הכלכלי והארגוני, בשנים 1880-1918. הצד השווה בין הקהילות נובע מהצורך להתמודד עם המצב הכלכלי המתדרדר של סוריה. יחד עם זאת יש הבדלים ניכרים בין שתי הקהילות באשר למידת היפגעותן מן המשבר הכלכלי, כאשר קהילת חלב נפגעה פחות מקהילת דמשק.

המחבר מלמד באוניברסיטת בן-גוריון בנגב וחוקר במכון שלום הרטמן בירושלים. מחקר מבוסס על עבודת דוקטורט שנעשתה באוניברסיטה העברית בירושלים.

■ בתהליכים שהביאו לתמורה במוסדות ההנהגה בקהילת חלב ושגרמו למחלוקת קשות סביב שאלת ההנהגה והמשטר בקהילה, מתמקד מאמרו של ירון הראל 'הדחתו של החכם באשי החלבי האחרון'. הוא מראה כיצד המאבק על ההנהגה אותו ניהלה השכבה החדשה של משכילים אמידים. גרם להדחתו של החכם באשי אברהם עזרא דוויק הכהן. הדחה זו מוגדרת על ידי המחבר כמהפכה בסדרי הנהגת הקהילה, שהביאה לביטולה של צורת השלטון הקיימת לשם הקמת שלטון חדש. המחבר הוא תלמיד מחקר ואסיסטנט במחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן.

■ ישי ארנון פותח במאמרו 'תנועת החלוץ בטריפולי וקשריה עם הקיבוץ הדתי, 1948-1944' אשנב לעולמה החלוצי-דתי של קהילה אחת במזרח. זהו מחקר ראשוני בתחומו ומבוסס על בדיקת ארכיונים ציבוריים ופרטיים ועל עדויות שבעל-פה. חשיבות תנועת החלוץ בטריפולי נעוצה בעצם קיומה ונסיונה להגשים את יעודה החלוצי בארץ-ישראל. השפעתה על כלל הקהילה היהודית בטריפולי הכינה את ההתעוררות הציונית שפרצה בתקופת העלייה הגדולה. המחבר הוא תלמיד מחקר במחלקה לתולדות ישראל באוניברסיטת בר-אילן.

מקורות האוירים

- מערכת 'פעמים' מודה לאישים ולמוסדות אשר מחיבוריהם או מאוספיהם לקוחים התצלומים שבחוברת זו. להלן לצד המקורות צוינו מספרי העמודים בחוברת זו שבהם נדפסו התצלומים.
- אוסף י' פינקרפלד: 98
- אוסף יוסף טרוסי, נתניה: 155
- אוסף יצחק איינהורן, תל-אביב: העטיפה, 72, 76, 78, 79
- אוסף כתרן: מתוך ספרו של נחום מנחם, מתחים ואפליה עדתית בישראל, חיפה 1983: 104
- אוסף ציון גבעתי, כפר מיימון: 151
- אוסף קלרה לוי, קבוצת יבנה: 133, 148
- ארכיון הציונות הדתית, אוניברסיטת בר-אילן: 137
- בית המדרש לרבנים, ניר-יוזק: 39
- גנון הציונות הדתית, מוסד הרב קוק, ירושלים: 140
- דוד לאניאדו, לקדושים אשר בארץ — לתולדות חכמי ורבני ארץ (חלב), ירושלים תש"ס: 111
- מכון בן-צבי: 74, 92 (צילם י' פינקרפלד), 119
- קונן: עטיפה מאחור. *Thomas Coenen, Ydele verwachtinge der Joden getoont in der Persoon van Sabethai Zevi, Arnst, 1669*
- שתי נסיעות לירושלים, לונדון 1685: 30